

ХҮНИЙГ АМИА ХОРЛОХ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛД ХҮРГЭЖ БУЙ ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛ

CAUSES AND CONDITIONS LEADING TO SUICIDE

ХҮНИЙГ АМИА ХОРЛОХ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛД ХҮРГЭЖ БУЙ
ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛ

Доржийн Энхтөр*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахисан түвшний сургалт, судалгааны албаны дарга, доктор, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Enkhtur Dorj, Ph.D, Head, Department of Graduate Study and Research, University of Internal Affairs

Бэрбаяагийн Нямгэрэл

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн ахмад

Pol. Capt. Nyamgerel Barbaya, MA Scholar, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: d.turoorut@gmail.com

Хураангуй: “Suicide or suicidal behavior” буюу амиа хорлох гэдэг нь аливаа хүн санаатайгаар өөрийн амийг таслах төрх үйл юм. Амиа хорлох үйлдэл хийхэд дийлэнхдээ биологи, нийгэм, сэтгэлзүйн хүчин зүйлс нөлөөлдөг. Үүнээс гадна, улирлын байдал, ажилгүйдэл, хүн хоорондын таагүй харилцаа, сэтгэлзүйн гэмтэл, стресс бухимдал, амьдралын зарим тааламжгүй нөхцөл байдлыг даван туулах чадваргүй байдал, мөн амиа хорлосон хүмүүсийн удамд амиа егүүтгэсэн, амиа егүүтгэх оролдлого хийсэн хүн байх, бие махбодын тавилан муутай өвчнөөр өвчлөх зэрэг хүчин зүйлс нь хүнийг амиа хорлох нөхцөл байдалд хүргэдэг.

Судлаач миний бие энэхүү эрдэм шинжилгээний өгүүлэлдээ Монгол Улсад бүртгэгдэж буй “Хүнийг амиа хорлох нөхцөл байдалд хүргэх гэмт хэрэг”-ийн нөхцөл байдлыг гадаадын зарим улстай харьцуулсан байдлаар судалсан бөгөөд амиа хорлолт нь байгаль-биологийн (удамшлын, насны, хүйсийн, биохимийн, улирлын болон бусад биологийн хүчин зүйлс), нийгмийн (нийгэм-эдийн засгийн, соёлын, шашны, ажилгүйдлийн болон бусад нийгмийн хүчин зүйлс), сэтгэл зүйн хүчин зүйлс (сэтгэлийн дарамтад орох, сэтгэл зүйн хямралд орох, сэтгэцийн зарим өвчнөөр өвчлөх болон бусад сэтгэл зүйн хүчин зүйлс) гэсэн голлох 3 хүчин зүйлсийн улмаас үйлдэгдэж байгаа нь тогтоогдсон.

Судалгааны үр дүнд цаашид Монгол Улсын хүн амын дундах амиа хорлох тохиолдлыг бууруулах, энэ төрлийн гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх, нийгмийн сэтгэл зүйн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн санал, дүгнэлт боловсруулсан.

Abstract: “Suicide or suicidal behavior” is an intentional act of taking someone's own life. Biological, social, and psychological factors contribute to suicidal behavior. Factors such as being a person who has committed suicide or attempted suicide in the family of suicidal people, suffering from an illness with a poor prognosis, seasonality, unemployment, bad interpersonal relationships, psychological trauma, misrepresenting stress and frustration, and the inability to cope with some unpleasant life situations things lead to suicidal situations.

This article is aimed at studying the situation of “Crimes causing a person to commit suicide” registered in Mongolia in comparison with sother foreign countries, and developing scientifically based conclusions and suggestions.

Түлхүүр үгс: Амиа хорлолт, шалтгаан нөхцөл, хүчин зүйлс.

Keywords: Suicide, causes and conditions, factors.

Удиртгал

Олон улсын эмнэлгийн нэр томъёогоор зориуд амиа хөнөөх үйлдлийг суицид /suicide/, зориуд амиа хорлох оролдлого хийх үйлдлийг парасуицид /parasuicide/ гэж нэрлэдэг. Парасуицидыг өөрөөр зориуд өөртөө хор хүргэх, зориуд өөрийгөө гэмтээх, өөртөө зориуд шарх үүсгэх, зориуд өөрийгөө хордуулах гэх зэргээр тайлбарладаг.

Амиа хорлолтоос урьдчилан сэргийлэх олон улсын байгууллагаас (IASP) гаргасан мэдээллээр энэ зуунд дэлхий дээр ойролцоогоор 5 сая хүн амиа егүүтгэж нас барсан, мөн сүүлийн 5 жилийн дунджаар жил бүр 703.000 хүн амиа хорлож нас барч байна гэсэн тоон үзүүлэлт гарсан байх бөгөөд амиа хорлох явдал нь нийгмийн эрүүл мэндэд тулгамдсан асуудлын нэг болоод байна (World Health Organization, 2021, хууд. 3).

Монгол Улсын хэмжээнд 2019-2024 онд улсын хэмжээнд нийт 2440 хүн амиа хорлож нас барсан нь жилд дунджаар 375, сард 31 хүн нас барсан үзүүлэлттэй байна. Мөн сүүлийн 6 жилд амиа хорлогсдын 82.8 хувь нь эрэгтэй, 17.2 хувь нь эмэгтэй хүн байгаа бол нас барсан хүмүүсийг насны байдлаар нь авч үзвэл 1268 буюу 67.5 хувийг 18-44 насны иргэд эзэлж байна.

Энэхүү тоон мэдээлэл болон бусад баримтаас үзэхэд Монгол Улс дахь амиа хорлолтын түвшин дэлхийн зарим улстай харьцуулахад өндөр байх бөгөөд цаашид энэ чиглэлээр эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил гүйцэтгэж, амиа хорлох явдлын шалтгаан, нөхцөлийг тодорхойлсны дүнд, урьдчилан сэргийлэх ажил арга хэмжээг оновчтой төлөвлөж, үе шаттайгаар зохион байгуулах

шаардлагатай байна.

Олон улсын зарим судалгааны байгууллагаас гүйцэтгэсэн тайлангаас үзэхэд нийгмийн болон сэтгэл зүйн шалтгаан нь амиа хорлох явдлын суурь шалтгаан болсон байх бөгөөд Монгол Улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн амиа хорлох явдлын шалтгаан нөхцөлийг тодорхойлж, уг гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэхэд чиглэсэн шинжлэх ухааны, үндэслэл бүхий санал, дүгнэлт боловсруулах зорилгоор энэхүү судалгааг гүйцэтгэлээ.

Үндсэн хэсэг

Амиа хорлолтын тархалтыг олон улсын түвшинд авч үзвэл 100.000 хүн амд ногдох амиа егүүтгэгчдийн тоо 25-аас дээш байхыг хамгийн өндөр, 10-аас доош байхыг доод түвшинд тооцдог. Амиа егүүтгэгчдийн энэ интенсив үзүүлэлтийг нарийвчлан үзвэл, амиа хорлогчдын тоо Скандинавийн хойг, Швейцар, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс, Австри, Азийн орнуудаас Япон Улсад хамгийн өндөр түвшинд байгаа бол Испани, Ирланд, Египет, Нидерланд Улсад хамгийн бага түвшинд, харин АНУ-д дундаж түвшинд байна.

Сүүлийн үеийн мэдээллээс үзэхэд амиа хорлолтын хамгийн их тоо Унгар улсад байх бөгөөд жилдээ 100.000 хүнд 40 тохиолдол, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улсад 36, Испани Улсад хамгийн бага буюу 4 тохиолдол тус тус бүртгэгдсэн байна (Туяа et al., 2023).

АНУ-ын Сэтгэцийн эрүүл мэндийн үндэсний хүрээлэн (National Institute of Mental Health)-ийн 2021 оны тайлангаас үзэхэд АНУ-д нийт амиа хорлолтын түвшин 2000 онд 100.000 хүн тутамд 10.4 байсан бол 2018 онд 100.000 хүн тутамд 14.2 болж 35.2%-

Амьдралын зарчмууд

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠷᠭᠡᠨ ᠰᠤᠷᠭᠡᠨ ᠰᠤᠷᠭᠡᠨ

иар өсөн, 2019 онд 100.000 хүн тутамд 13.9 болж буурч, 2020 онд 13.5 болж буурсан. Харин 2021 онд АНУ-д амиа хорлолтын нийт түвшин 100.000 хүн тутамд 14.0 болж өссөн байна (Suicide, 2025).

Амиа хорлох болон амиа хорлох оролдлого хийсэн хүмүүсийг хүйсийн хувьд авч үзэхэд эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс 3 дахин илүү амиа егүүтгэсэн байдаг бол, эмэгтэйчүүд харин амиа егүүтгэх оролдлогыг эрчүүдээс 3 дахин илүү хийдэг болох нь тогтоогджээ. Судалгаанаас үзэхэд нийт амиа егүүтгэгчдийн 80.9% нь эрэгтэйчүүд байсан бол амиа егүүтгэх оролдлого хийгчдийн 56%-ийг эмэгтэйчүүд эзэлж байна.

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын 2024 оны мэдээнээс үзэхэд Монгол улс 2023 онд амиа хорлох тохиолдлын тоо 100.000 хүн амд 19.05 гэж мэдээлсэн байна (Indicator Metadata Registry details, 2023). Дээрх мэдээллээс үзэхэд Европт Унгар улс, харин Ази тивд Хятад, Монгол, Япон улс амиа хорлосон хүмүүсийн тоогоороо хамгийн өндөрт орж байна. Үүний зэрэгцээ, уг байгууллагаас гаргасан судалгаагаар дэлхий дахинд нас барсан 100 хүн тутмын нэг нь (1.3%) амиа хорлолтоос үүдэлтэй байна. Мөн амиа хорлож нас барсан хүмүүсийн талаас илүү хувь нь (58%) 50 наснаас өмнө үйлдсэн байна.

Олон улсын байгууллагаас жил бүр гаргадаг судалгаагаар, амиа хорлож нас барах нь 15-29 насныхны нас баралтын шалтгааны дөрөвдүгээрт жагсаж байх бөгөөд, үүний зэрэгцээ дүрвэгсэд, цагаачид, хоригдлууд, уугуул иргэд, ЛГБТ нийгэмлэгийн хувь хүмүүсийг бусад иргэдтэй харьцуулахад ялгаварлан гадуурхалтад илүү өртөж, түүнээс шалтгаалан амиа хорлох оролдлогыг ихээр гүйцэтгэдэг байна (ДЭМБ, 2021, хууд. 14).

Хүнийг амиа хорлох нөхцөлд хүргэж буй голлох хүчин зүйлсийн нэг нь сэтгэл гутрал, сэтгэцийн эмгэг эзэлж байх бөгөөд сэтгэл санааны гүн хямралд орсон хүн амиа хорлох нь эмгэггүй хүнээс хорин дахин их байдаг (ДЭМБ, 2019).

Hatcher-Kay, King нарын судалгаагаар амиа хорлох оролдлого хийсэн залуучуудын 80%, амиа егүүтгэгчдийн 90% нь сэтгэцийн эмгэгтэй байсан болох нь тогтоогджээ.

Уг амиа хорлох оролдлого хийсэн болон амиа хорлосон хүмүүсийн сэтгэцийн эмгэгийн төрлийг авч үзэхэд сэтгэл гутралын эмгэг, архи, мансууруулах бодис хэрэглэх эмгэг, төрх үйлийн эмгэг, сэтгэл түгших эмгэг элбэг тохиолдож байсан ба амиа егүүтгэх болон амиа хорлох оролдлогын эрсдэлт хүчин зүйл ижил байдаг гэж тогтоожээ.

Япон улсын судлаач Taisuke Kitamura болон Keiichi Tanaka нарын амиа хорлох оролдлого хийсний улмаас эмнэлэгт хэвтэж эмчлүүлж буй хүмүүсийн дунд хийсэн судалгаагаар эмийн бодисоор өөрийгөө хордуулсан нь нийтлэг тохиолдсон ба үүнээс 52% нь эмэгтэйчүүд, 39% нь эрэгтэйчүүд байсан байна.

Эндээс үзэхэд амиа хорлох болон амиа хорлох оролдлого хийгчдийн гол үндсэн шалтгаан нь сэтгэцийн өвчин болох нь тодорхой болж байна. Тэр дундаа сэтгэл гутрах эмгэгийн үед амиа хорлох явдал элбэг тохиолддог байна. Taisuke Kitamura, Keiichi Tanaka нарын Япон улсад хийсэн судалгаагаар амиа хорлох нь эрчүүдэд эмэгтэйчүүдээс илүү байх бөгөөд эрчүүд нь ялангуяа дүүжлэх аргыг сонгосон байхад, эмэгтэйчүүд харин эмийн бодисоор өөрсдийгөө хордуулах нь элбэг байсан байна. Насны үечлэлээр нь үзвэл, бүх насныханд эмийн бодисоор амиа хорлох оролдлого хийх нь элбэг байсан.

Үүнээс, 10-40 насныханд өндрөөс үсрэх, 50-иас дээш насныхан дүүжлэх аргыг сонгосон гэсэн тооцоо гарсан байна.

Америкийн Нэгдсэн Улсын статистикийн 2022 оны мэдээгээр өөрийгөө буудаж амиа егүүтгэх нь 52.1%, өөрийгөө дүүжилж, боомилох аргаар амиа егүүтгэх нь 22.2%, эмийн бодисоор өөрийгөө хордуулсан нь 17.6%, бусад аргаар 8.1% байна. Хүйсээр нь авч үзвэл, өөрийгөө буудах нь эмэгтэйчүүдтэй харьцуулахад эрэгтэйчүүдэд их (57.6%), харин эмэгтэйчүүдэд эмийн бодисоор өөрийгөө хордуулах нь их (39.1%) буюу 3 дахин их тохиолддог юм байна. Мөн залуучууд, хүүхдүүдийн дунд (5-24 нас) амиа егүүтгэл нь эрс ихэссэн байхад насанд хүрэгчдэд (45-85 нас) амиа егүүтгэл нь эрс буурсан байна гэсэн дүн гарчээ.

Англи улсад амиа хорлох оролдлогын 85% нь эмийн бодисоор өөрийгөө хордуулсан байсан ба эрэгтэйчүүдийн 75% нь, эмэгтэйчүүдийн 25% нь архи хэтрүүлэн хэрэглэж, өөрийгөө хордуулж амиа хорлох оролдлого хийсэн байна. Өөрийгөө гэмтээж амиа хорлох оролдлого хийсэн нь 5-15% байсан бөгөөд залуучуудын дунд шуугаа зүсэж амиа хорлох оролдлого хийх нь элбэг байсан байна.

Харин манай оронд 1997-2012 онд судалгаагаар өөрийгөө боомилох аргаар эрэгтэйчүүд (51.1%) амиа егүүтгэдэг бол эм болон бусад бодисоор өөрийгөө хордуулах аргаар эмэгтэйчүүд (45.7%) амиа хорлох оролдлого хийдэг гэсэн тоо баримт гарсан.

2010 онд эхэлсэн Грекийн санхүүгийн хямралын эхний дөрвөн жилд амиа хорлолт 45 хувиар өсжээ. Жилд дунджаар 328 хүн амиа хорлодог байсан бол 2011 онд энэ тоо 477 болон

өссөн гэж Афинд байрладаг “Климака” байгууллага албан ёсоор мэдэгдсэн юм. 2012, 2013 онд энэ үзүүлэлт өссөөр байсан гэж тухайн байгууллагаас гүйцэтгэсэн судалгаанд дурджээ. Гэсэн хэдий ч, Грек Улсад амиа хорлолт өссөн боловч Грек улс нь Европын улсуудын дунд амиа хорлолт бага гарч буй улсын нэгт орсон хэвээр байна. Ядуурал, ажилгүйчүүдийн тоо эрс өссөн энэ улсад амиа хорлох хэрэг өсөж буй нь эдийн засгийн хатуу бодлоготой холбоотой ажээ.

Эдгээрээс дүгнэж үзэхэд дэлхий дахинд амиа хорлох явдал нь нийгмийн тулгамдсан асуудлын нэг хэвээр байгаа ба манай улсад ч мөн адил амиа хорлох явдал нь сэтгэцийн эрүүл мэнд, нийгмийн тулгамдсан асуудлын нэг болсон байна. Иймд амиа егүүтгэх болон амиа хорлох оролдлогоос урьдчилан сэргийлж, иргэдийн сэтгэцийн өвчнийг эрт оношилж эмчлэх нь амиа хорлолтын түвшинг бууруулахад чухал нөлөө үзүүлнэ гэж үзэж байна.

Амиа хорлолтыг зарим улс оронд гэмт хэрэгт тооцдог бол зарим улс оронд гэмт хэрэг гэж үздэггүй. Тухайлбал:

- Канад Улсын Эрүүгийн хуулийн 241-ийн Б хэсэгт "Хэн нэгэн этгээд бусдыг амиа хорлоход өдөөн түлхсэн буюу амиа хорлоход тусалсан нь тогтоогдсон бол 14 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ" гэж заасан.

- Бельги Улсад 2006 онд эвтанази буюу эдгэшгүй хүнд өвчтэй өвчтөний хүсэлтээр эмчилгээг зогсоож, түүний өөрийн хүсэлтээр амийг нь хороох үйлдлийг хууль ёсны болгож, хүлээн зөвшөөрсөн байна.

- Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсад амиа хорлоход хүргэсэн болон завдсан этгээдэд эрүүгийн хариуцлага

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

хүлээлгэдэг. Жилд дунджаар 100.000 хүнд 22, 23 хүн амиа хорлодог бөгөөд эмэгтэйчүүд нийт амиа хорлосон тохиолдлын 14.8 хувийг эзэлдэг байна.

• Япон улс нь дэлхийд амиа хорлолтын түвшингээрээ дээгүүр байр эзэлдэг. Нийт амиа хорлосон тохиолдлын 71 хувийг эрэгтэйчүүд, 29 хувийг эмэгтэйчүүд эзэлдэг. Японд өнгөрсөн онд сүүлийн 15 жилийн хугацаанд анх удаагаа амиа егүүтгэгчдийн тоо 30 мянгаас илүү гарсангүй гэж NHK телевизийн мэдээлжээ. Япончуудын амиа егүүтгэхэд хүргэдэг хамгийн гол шалтгаан нь эрүүл мэндийн шалтгаан байдаг. Үүний дараа санхүүгийн болон гэр бүлийн шийдвэрлэгдээгүй асуудлууд ордог байна. Мэргэжилтнүүдийн тооцоолсноор сүүлийн жилүүдэд 15 минут тутамд Японы нэг иргэн амиа хорлож байгаа гэх бөгөөд 2009 он хүртэл Наран улс Азийн орнуудын дунд амиа хорлогсдынхоо тоогоор тэргүүлж байв. Харин одоо энэхүү үзүүлэлтийг Өмнөд Солонгос улс тэргүүлж, Япон удаалж байна.

• Франц, Люксембург, Нидерланд, Колумб улсад эвтаназийг хүлээн зөвшөөрдөг бөгөөд Колумба Улсад хамгийн анх 1997 оны 5-р сард эвтаназийг хүлээн зөвшөөрсөн байна.

• Дани улсад амиа хорлоход хүргэсэн бол 3 хүртэл жилийн хорих ял оногдуулдаг.

• Герман улсад эвтаназийг гэмт хэрэг гэж бөгөөд үүнийг “Mercy killing” гэж нэрлэдэг.

• Шинэ Зеланд Улсын Эрүүгийн хуулийн 179-р зүйлд “Хэн нэгэн этгээд бусдыг амиа хорлоход өдөөн түлхсэн буюу амиа хорлоход тусалсан бол 6 хүртэл жилийн хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ” гэж заасан байдаг.

• АНУ-ын Oregana, Washington DC болон Montana гэсэн 3 мужид эвтаназийг хүлээн зөвшөөрсөн байдаг. Oregana мужид 2010 оноос хойш 58 хүн хүсэлтээ гаргасны 15 хүнийг хүлээн зөвшөөрсөн байна. Судалгаагаар эмнэлгийн практикт эдгэрэх боломжгүй өвчтөнүүдийн 60 хувь /Physician-Aided dying/ эвтаназийг хүсдэг байна.

• ОХУ-д амиа хорлолтын дийлэнх хувь нь архидалтаас болж гарсан байдаг. 1990 онд 100.000 хүнд 40 хүн амиа хорлодог байсан бол 2013 онд 27.1 болж буурсан.

Монгол Улсын хувьд амиа хорлогчдын 80 хувь нь эрчүүд байна. Өнөөдөр манай оронд амиа хорлохоос урьдчилан сэргийлэх асуудал нь бусад орнуудтай харьцуулбал эрүүл мэндийг хамгаалах салбарын хүрээнд хамрагддаггүйгээр барахгүй, уг асуудлаар төрөөс баримтлах бодлогыг тодорхойлоогүй, эрх зүйн орчин боловсронгуй болоогүй, амиа хорлохоос урьдчилан сэргийлэхэд чиглэсэн тодорхой арга хэмжээг хэрэгжүүлдэггүй нь уг үзэгдлийн тархалтад нөлөөлж байгааг үгүйсгэх аргагүй юм.

Монгол Улсын 2002 онд батлагдсан хэрэгжсэн Эрүүгийн хуулийн 95 дугаар зүйлд бусдыг амиа хорлоход хүргэсэн үйлдэл, эс үйлдэхүйг гэмт хэрэгт тооцсон.

2002 оны 09 дүгээр сарын 24-ний өдрийн Монгол Улсын Ерөнхий прокурор, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын хамтарсан “Амиа хорлох болон учрал, золгүй байдлын улмаас хүний амь нас хохирсныг шалгах журам тогтоох” тухай 373/220 дугаар тушаалаар амиа хорлох болон учрал, золгүй байдлын улмаас хүний амь нас хохирсон тохиолдолд 2002 оны 10 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 95 дугаар зүйл (бусдыг амиа хорлоход хүргэх)-ээр эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгаж байхаар тогтсон. Энэ тушаалаар хүний амь нас хохирсон хэргийг Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 95 дугаар зүйлээр эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгахдаа шинжээчийн дүгнэлт нэн даруй гаргуулж, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын хойшлуулшгүй ажиллагааг шуурхай

хийж гүйцэтгэн хэргийн бодит байдлыг тогтоосны эцэст хэргийг шийдвэрлэхийг цагдаагийн байгууллагад даалгасан юм.

2015 оны 12 дугаар сарын 03-ны өдөр батлагдсан Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 10.4 дүгээр зүйлд дээрх үйлдлийг “Хүнийг амиа хорлох нөхцөл байдалд хүргэх” гэж нэршлийг өөрчлөн хуульчилсан.

Эрүүгийн хууль (2002 он) (УИХ, Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 2002)	Эрүүгийн хууль (2015 он) (УИХ, Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 2015)
95 дугаар зүйл. Бусдыг амиа хорлоход хүргэх 95.1 Эд хөрөнгө, албан тушаалын болон өөр байдлаар эрхиээлдээ байгаа болон өөр бусад хүмүүстэй харгис хэрцгий харьцсан буюу нэр төр, алдар хүндийг нь байнга гутаан доромжилсны улмаас хохирогч амиа хорлосон бол хоёроос таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.	10.4 дүгээр зүйл. Хүнийг амиа хорлох нөхцөл байдалд хүргэх 1. Эд хөрөнгө, албан тушаал, гэр бүлийн хамаарал бүхий харилцаа, бусад нөхцөл байдлын улмаас эрхиээлдээ байгаа хүнийг байнга хүчирхийлсэн, доромжилсон, зодсон, тамлан зовоосон, айлган сүрдүүлсний улмаас амиа хорлоход гарцаагүй хүргэсэн бол хоёр жилээс найман жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

Хүснэгт 1. Амиа хорлоход хүргэх үйлдлийг Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд гэмт хэрэгт тооцсон байдал

Амиа хорлож нас барсан хүмүүсийн 33 буюу 8.1 хувь нь 18 хүртэлх насны хүмүүс байх бөгөөд тэдэнд нийтлэг ажиглагдаж буй шинж нь гар утас, компьютер болон дэлгэцийн донтолтод хэт автах, мөн гэр бүлийн маргаан, таагүй харилцаа, суурь хүмүүжил, ёс суртахууны доголдол, хайр сэтгэлийн асуудалтай холбоотой байна.

Нийслэл болон орон нутагт бүртгэгдсэн амиа хорлосон тохиолдлуудыг насны бүлгээр ангилан, хэдэн насанд ямар шалтгааны улмаас зонхилон үйлдэгдсэн байгааг дараах хүснэгтээс харуулъя.

2019-2024 онд улсын хэмжээнд нийт 2440 хүн амиа хорлож нас барсан нь жилд дунджаар 375, сард 31 хүн нас барсан.

Зураг 1. Монгол Улс дахь нийт бүртгэгдсэн амиа хорлох гэмт хэргийн тоо (2019-2024 он)

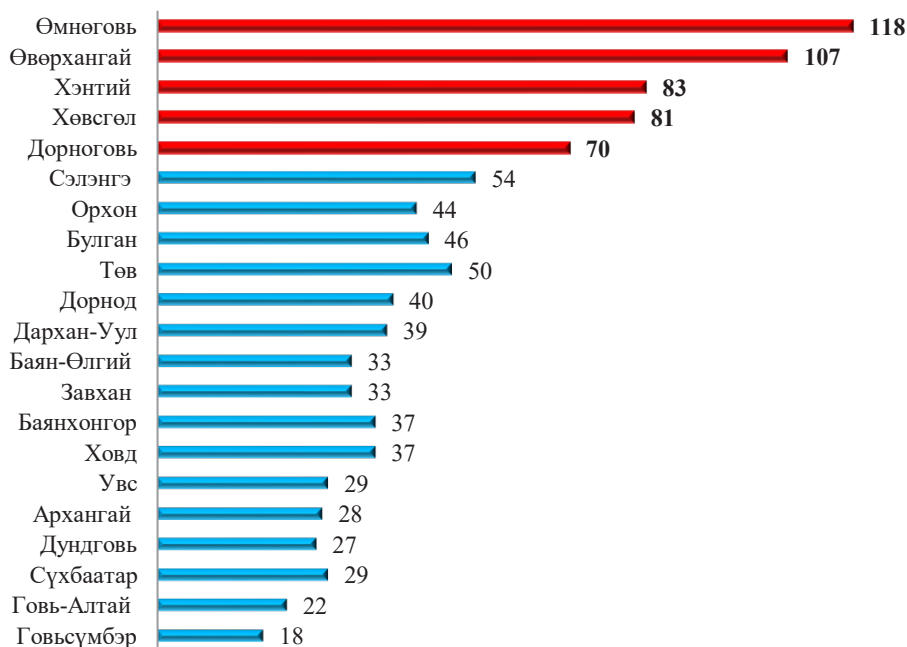

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Улсын хэмжээнд сүүлийн 6 жилд амиа хорлогсдын 82.8 хувь нь эрэгтэй, 17.2 хувь нь эмэгтэй хүн байгаа бол нас барсан хүмүүсийг насны байдлаар нь

авч үзвэл 1268 буюу 67.5 хувийг 18-44 насны иргэд эзэлж байна. Үүнд:

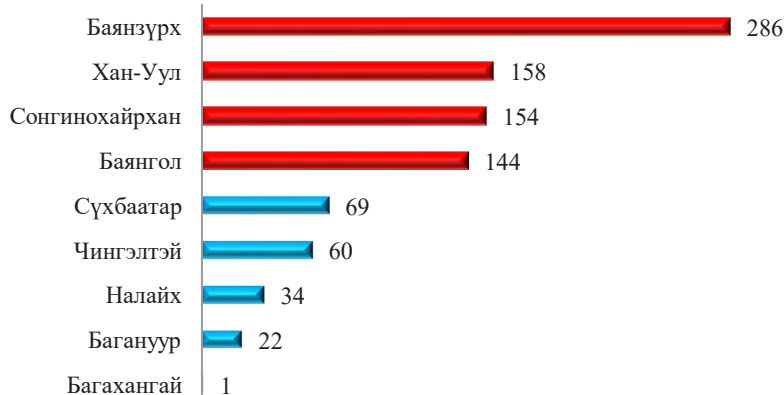
Амиа хорлож нас барсан хэрэг учралыг нутаг дэвсгэрийн байдлаар нь үзвэл:

Зураг 2. Нийт бүртгэгдсэн амиа хорлох гэмт хэргийг нутаг дэвсгэрийн байдлаар авч үзвэл (2019-2024 он)

Өмнөговь, Хөвсгөл, Хэнтий, Дорноговь, Өвөрхангай аймагт амиа хорлож нас барах хэрэг учрал хамгийн өндөр үзүүлэлттэй байна.

Нийслэлийн хэмжээнд амиа хорлож нас барагсдын тоон үзүүлэлт дараах байдалтай байна.

Зураг 3. Нийслэлд бүртгэгдсэн амиа хорлох гэмт хэргийг дүүргээр нь авч үзвэл (2019-2023 он)

Амиа хорлолт нь байгаль-биологийн, нийгэм, эдийн засаг, сэтгэл зүйн, ёс суртахууны гэсэн үндсэн шалтгаанаас үүдэн гарч байх бөгөөд судалгааны явцад амиа хорлох нөхцөл байдалд хүргэж буй хүчин зүйлсийг дараах 3 бүлэгт хуваан авч үзэж болохоор байна. Үүнд:

- Байгаль, биологийн хүчин зүйлс - удамшлын, насны, хүйсийн, биохимийн, улирлын болон бусад биологийн хүчин зүйлс;

- Нийгмийн хүчин зүйлс - нийгэм-эдийн засгийн, соёлын, шашны, ажилгүйдлийн болон бусад нийгмийн хүчин зүйлс;

- Сэтгэл зүйн хүчин зүйлсэд сэтгэлийн дарамтад орох, сэтгэл зүйн хямралд орох, сэтгэцийн зарим өвчнөөр өвчлөх болон бусад сэтгэл зүйн хүчин зүйлс зэрэг болно.

Амиа егүүтгэгчдийн амиа хорлох нэг үндсэн шалтгаан бол сэтгэцийн өвчин байдаг. Сэтгэцийн өвчин бол хамгийн ихээр амиа хорлох төрх үйлийг нөхцөлдүүлэгч хүчин зүйл юм. Сэтгэцийн өвчтэй хүмүүсийн амиа хорлолтын байдлыг үзэхэд эрүүл хүний амиа хорлолтоос 20 дахин их эрсдэлтэй байдаг.

Сэтгэцийн өвчтэй хүмүүсийн дотроос сэтгэл гутрах эмгэг, архи, согтууруулах ундаа болон мансууруулах бодис хэрэглэх эмгэг, шизофрени, хоёр туйлт эмгэгийн үед амиа хорлох төрх үйл харьцангуй элбэг тохиолддог. Эдгээрээс хамгийн их тохиолддог нь сэтгэл гутралын эмгэг байдаг. Гэхдээ бүх сэтгэцийн өвчтэй хүмүүс амиа хорлож нас бардаггүй бөгөөд, харин шизофренистэй гэж оношлогдсон хүмүүсийн 10-15% нь солиорлын үедээ илүү их амиа хорлож нас бардаг байна.

Е.Н.Нoyer, R.W.Licht нарын сэтгэл хөдлөлийн эмгэгтэй хүмүүсийн

дунд хийсэн 1995 оны судалгаагаар удамдаа амиа хорлох оролдлого хийж байсан гэсэн анамнезтай хүмүүст амиа хорлох эрсдэл нь өндөр байдаг гэдэг нь статистикаар тогтоогджээ. Барууны орнуудад амиа егүүтгэж нас барсан хүмүүсийн ойролцоогоор 90% нь сэтгэцийн өвчтэй байсан ба харин Азийн орнуудад, тухайлбал: Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсад амиа хорлох төрх үйлдэл нь сэтгэцийн өвчинтэй хамаарал бага байсан.

Амиа егүүтгэх болон амиа хорлох оролдлогын шалтгааныг нь судалж үзвэл залуучууд, өсвөр үеийнхэнд илүү тохиолдож байна гэсэн тооцоо гарчээ. Энэ нь өсвөр насны хүмүүсийн сэтгэл зүй хангалттай тогтворжоогүй, сэтгэлийн хат суугаагүй байдагтай холбоотой юм. Цаашилбал, амиа хорлох оролдлого хийх нь амиа бүр мөсөн хөнөөхөөс 10-20 дахин илүү тохиолддог. Хувь хүний түвшинд амиа хорлолтын шалтгааныг судалж үзэхэд, гэмтэл осол, сэтгэлийн маш хүнд цохилтод орсны улмаас, мөн сэтгэцийн өвчин буюу аз жаргалгүй байдлаас болоод амиа егүүтгэдэг байна гэсэн дүн гарсан. Суицид болон парасуицид нь гэр бүл болон найз нөхдийн хүрээнд сэтгэл зүйн сөрөг үр дагаврыг авчирдаг. Парасуицид тохиолдсон хийсэн гэр бүлд ихэвчлэн сэтгэл түгшилт их байх ба улмаар парасуицидад өртөх төрх үйл их байдаг.

Хүн амын нийслэл рүү шилжих хөдөлгөөн сүүлийн жилүүдэд маш их идэвхэжсэн. Энэ нь орон нутгаас нийслэлд ирсэн иргэдэд ажил олдохгүйгээс амьжиргааны эх үүсвэргүй болох, бичиг баримтын зөрчилтэйн улмаас нийгмийн халамж үйлчилгээнд хамрагдаж чадахгүй байдалд орох, хөдөлмөр эрхэлж чадахгүй байх, амьдралын өртөг өндрөөс ядууралд орох, гэр бүлийн

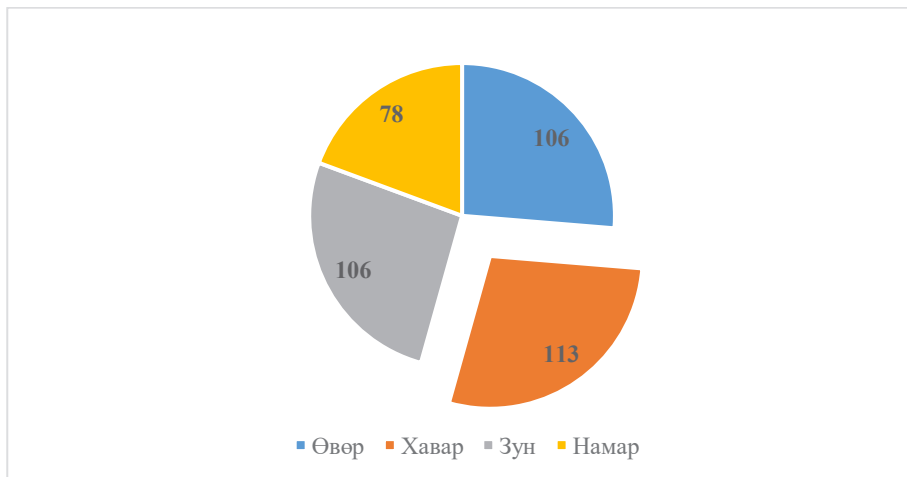

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

хүмүүсээ тэжээх чадваргүй болох байдалд орж байгаа нь архи уух, гэмт хэрэг, зөрчилд өртөх, холбогдох, амиа хорлох хүртэл сөрөг үр дагаврыг дагуулж байна.

Үндэсний статистикийн хорооны мэдээгээр Нийслэл хотод шилжин

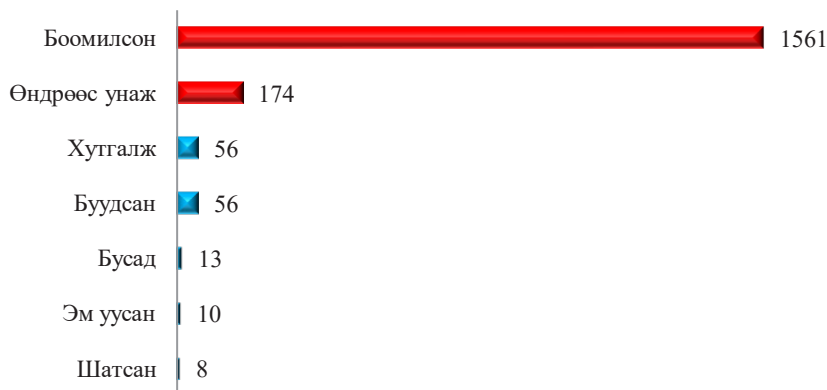
ирэгсдийн дийлэнх нь Баянзүрх, Сонгинохайрхан дүүрэгт суурьшсан бөгөөд эдгээр дүүрэгт гэмт хэрэг, зөрчил, золгүй байдлаар болон амиа хорлон нас барсан хүмүүсийн тоо өндөр байгаа нь дээрх шалтгаантай холбож үзэх магадлалтай юм.

Зураг 4. Амиа хорлож нас барсан тохиолдлын улирлын байдал

Монгол Улсад амиа хорлох тохиолдол нь дийлэнхдээ 2-4 сард буюу хаврын улиралд бүртгэгдсэн байх бөгөөд 7 хоногийн гаригаар нь авч

үзэхэд даваа, мягмар, баасан гаригуудад, өөрийгөө боомилох, өндрөөс унах байдлаар ихэвчлэн гэр, орон сууцанд үйлдэгдэж байна.

Зураг 5. Амиа хорлох үйлдлийн арга

Нийслэлд	Нас	Орон нутагт
Гэр бүлийн таагүй харилцаа, гэмт хэрэгт холбогдсон, сэтгэл гутрал	10-15	Гэр бүлийн таагүй харилцаа
Хайр сэтгэлийн асуудалтай, хувь хүний ёс суртахуун, суурь хүмүүжил	16-20	Архидалт, гэр бүлийн таагүй харилцаа

Сэтгэл гутрал, мөрийтэй тоглоомд донтсон, хувь хүний ёс суртахуун, суурь хүмүүжил	21-25	
Гэр бүлийн таагүй харилцаа, архидалт, сэтгэл гутрал	26-30	Архидалт, гэр бүлийн таагүй харилцаа
Гэр бүлийн таагүй харилцаа, архидалт, сэтгэл гутрал, өр зээл	31-35	Архидалт, гэр бүлийн таагүй харилцаа, гэмт хэрэгт холбогдсон
Архидалт, сэтгэл гутрал, сэтгэцийн өөрчлөлт	36-40	Архидалт, сэтгэл гутрал, хувь хүний ёс суртахуун, суурь хүмүүжил
Архидалт, сэтгэцийн эмгэг, гэр бүлийн таагүй харилцаа	41-45	Архидалт, сэтгэцийн эмгэг
Сэтгэл гутрал, архидалт, гэр бүлийн таагүй харилцаа	46-50	Архидалт, сэтгэл гутрал
Архидалт, сэтгэл гутралд орсон	51-55	Архидалт, ажилгүйдэл, сэтгэл гутрал
Насны доройтол, сэтгэл гутрал, архидалт	56-аас дээш	Архидалт, сэтгэл гутрал, хүнд өвчинтүссан

Хүснэгт 2. Монгол Улсад амиа хорлосон хүмүүсийг насны ангилал болон амиа хорлосон шалтгаанаар ангилан нь харуулбал

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын судалгаагаар амиа хорлолт нь 15-34 насны хүмүүсийн нас баралтын тэргүүлэх шалтгаан бөгөөд нийт нас баралтын шалтгаануудаас 4 дүгээрт эрэмбэлэгдэж байгаа бол манай улсын хувьд 6 дугаарт эрэмбэлэгдэж байна. Мөн амиа хорлолтын 79 хувь нь бага болон дунд орлоготой улс оронд үйлдэгддэг бөгөөд амиа хорлолт нь 15-29 насны хүмүүсийн үхлийн шалтгааны 2 дахь том хүчин зүйл болж байгааг онцолсон.

Дэлхийн 4 хүн тутмын 1 нь амьдралынхаа хугацаанд сэтгэцийн ямар нэг эмгэгт нэрвэгдэж байна. Дэлхийн хүн ам зүйн судалгааны байгууллагаас 2018 онд гаргасан судалгаагаар улс орнуудад бүртгэгдэж буй амиа хорлолтын нийтлэг шалтгаан нь хүн амын сэтгэл гутрал, ядуурал, шашин соёл, хувь хүмүүсийн суурь хүмүүжил зэрэг олон төрлийн хүчин

зүйлээс хамааралтай үйлдэгдэж байгааг дурдсан байдаг.

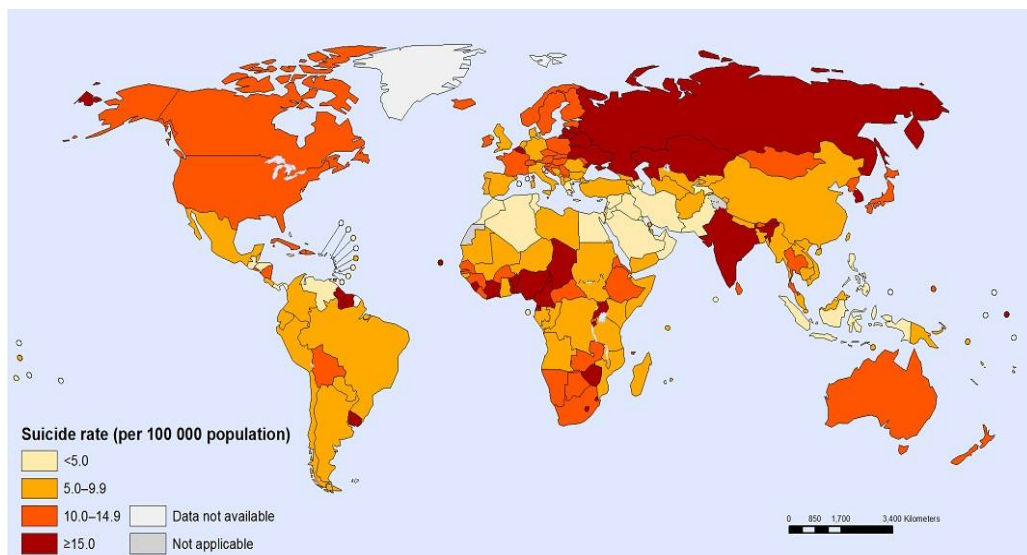
Монгол Улсын сүүлийн 10 жилийн статистик мэдээгээр хүн амын төрөлт, нас баралтын үзүүлэлтийг харьцуулан үзвэл хүн амын төрөлт жилд 45326-82839 байсан бол үүний 19.9-36.7 хувийг нь нас баралт эзэлж байна.

Манай улсад 2020 онд бүртгэгдсэн амиа хорлох тохиолдлыг ДЭМБ-ын 100 мянган хүнд ногдох аргачлалаар тооцоход 12.2 болж, энэ үзүүлэлтээрээ 184 орноос Чех Улстай нэг төвшинд буюу 140 дүгээрт эрэмбэлэгджээ. Энэхүү жагсаалтыг Үндэстнүүдийн хамтын нөхөрлөлийн бүрэлдэхүүнд багтах Антигуа, Барбуда улс 0.39 үзүүлэлтээр тэргүүлдэг бол Лесото улс 72.4 гэсэн үзүүлэлтээр хамгийн сүүлд эрэмбэлэгдэж, хөрш Оросын Холбооны Улс 25.1 буюу 175 дугаарт, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс 8.07 буюу 102 дугаарт бичигджээ.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Зураг 1. Дэлхийн улс орнуудын амиа хорлолтын түвшин 100.000 хүн тутамд (ДЭМБ, 2020) (ЦЕГ 2020)

Дүгнэлт

Амиа хорлолт нь Монгол Улсад болон дэлхий нийтийн хэмжээнд нийгмийн эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудлын нэг хэвээр байсаар байна. Амиа хорлох зан үйл нь хүйс, насны бүлэг, газарзүйн бүс нутаг, нийгэм-улс төрийн орчинд ялгаатай бөгөөд төрөл бүрийн эрсдэлт хүчин зүйлүүдтэй харилцан холбоотой байгаа нь этиологийн нэг төрлийн бус байдлыг харуулж байна.

Сүүлийн 10 жилийн хугацаанд амиа хорлохыг завдсан хүмүүст хийх эмчилгээний төрөл, хэлбэр нэмэгдсэн хэдий ч амиа хорлох зан үйлийн өвчлөл нийгмийн хэмжээнд буураагүй байна.

Амиа хорлолт нь байгаль-биологийн (удамшлын, насны, хүйсийн, биохимийн, улирлын болон бусад биологийн хүчин зүйлс), нийгмийн (нийгэм-эдийн засгийн, соёлын, шашны, ажилгүйдлийн болон бусад нийгмийн хүчин зүйлс), сэтгэл зүйн хүчин зүйлс (сэтгэлийн дарамтад орох, сэтгэл зүйн хямралд орох, сэтгэцийн зарим өвчнөөр өвчлөх болон бусад сэтгэл зүйн хүчин зүйлс) гэсэн

голлох 3 хүчин зүйлсийн улмаас үйлдэгдэж байна.

Монгол Улсад амиа хорлолт төвийн болон хангайн бүсэд (Өмнөговь, Өвөрхангай, Хэнтий, Хөвсгөл, Дорноговь), нийслэлийн хэмжээнд Баянзүрх, Хан-Уул, Сонгинохайрхан, Баянгол дүүрэгт хамгийн их бүртгэгдэж, дийлэнхдээ өөрийгөө боомилж нас барсан байна.

Манай улсад “Хүнийг амиа хорлох нөхцөл байдалд хүргэх” гэмт хэргийн улмаас нас барсан хүний 22.5 хувь нь эмэгтэй, 77.5 хувь нь эрэгтэй байна. Үүнээс, 16.3 хувь нь амиа хорлож, 83.7 хувь нь золгүй байдлаар нас барсан байгаа нь манай улсын хувьд харьцангуй өндөр үзүүлэлт бөгөөд амиа хорлох явдал нь нийгэм (гэр бүлийн таарамжгүй харилцаа, архидалт), эдийн засаг (ядуурал, ажилгүйдэл, өр зээл), сэтгэл зүй (сэтгэцийн эмгэг, сэтгэл гутрал), ёс зүйн (хувь хүний суурь хүмүүжил, төлөвшил) гэсэн үндсэн 4 шалтгааны улмаас үүсэж байна.

Амиа хорлох тохиолдол нь хаврын улиралд, хөдөө, хээр, гэр, орон

сууцанд ихээр үйлдэгдэж, үүний шалтгаан нь сэтгэл гутрал, гэр бүлийн таарамжгүй харилцаа, сэтгэцийн өөрчлөлтөөс үүдэлтэй байна.

Амиа хорлосон иргэдийн нийтлэг шинж нь эрхэлсэн тодорхой ажилгүй, 30-39 насны, бүрэн дунд боловсролтой хүмүүс байх бөгөөд, үүнээс үзэхэд ажил эрхлэлт, боловсролын түвшин 2 шууд хамааралтай гэж үзэж болохоор байна.

Амиа хорлогчдын 33 буюу 8.1 хувь нь 18 хүртэлх насны хүмүүс байгаа ба гэмт хэрэг үйлдэгдэх болсон гол шалтгаанууд нь гар утас, компьютер болон дэлгэцийн хэт донтох явдлаас үүдэлтэй гэр бүлийн таарамжгүй харилцаа, хэрүүл маргаан, тухайн хүүхдийн суурь хүмүүжил, ёс суртахууны доголдолтой шууд холбоотой байна. Энэ нь хүүхдүүдийн насанд хүрэгчидтэй харилцах харилцаанд асуудал байгаагаас гадна тэдний хүмүүжил, ёс суртахууны доголдолтойг илэрхийлж байх тул насанд хүрээгүй хүнд чиглэсэн соён гэгээрүүлэх чиглэлийн ажил, арга хэмжээг үе шаттай авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад амь хохирогчийн үхлийн шалтгааныг тогтоохдоо голчлон шүүх шинжилгээний байгууллагын шинжээч эмчийн дүгнэлтийг үндэслэн, гадны нөлөөтэй эсэхийг тогтооход чиглэгдсэн байдгаас судалгаа, хяналтын тоо бүртгэлийн санд амь хохирогчийн хувийн байдал, түүхчилсэн лавлагаа, амиа хорлоход хүргэж буй шалтгаан нөхцөл, учир зүйг нарийвчлан тогтоох ажиллагаа хангалтгүй байна.

Санал

Амиа хорлохоос урьдчилан сэргийлэх, нийгмийн болон хувь хүний сэтгэл зүйн тогтвортой байдлыг хангах чиглэлээр төрийн бодлогыг тодорхойлж, энэ чиглэлээр төрийн

болон төрийн бус байгууллагуудын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, нийслэл болон орон нутгийн хэмжээнд иргэд, олон нийтэд хууль зүйн зөвлөгөө, сэтгэл зүйн тусламж үйлчилгээ, үзүүлдэг байгууллага, албан тушаалтны тоог нэмж, төрийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх.

18 хүртэлх насны хүмүүсийн дунд амиа хорлох явдлын шалтгаан болж буй гар утас, дэлгэцэд донтох асуудлаас үүдэлтэй гэр бүлийн таарамжгүй харилцааг сайжруулах, гэр бүлийн дунд эерэг хандлагыг төлөвшүүлэх, хүүхдийн хүмүүжил, ёс зүйг дээшлүүлэх чиглэлээр тодорхой ажил, арга хэмжээг зохион байгуулах.

Нийгэмд төрөх сөрөг хандлагаас сэргийлэх, нийгмийн сэтгэл зүйг дэмжих зорилгоор төрийн байгууллагаас хэвлэл, мэдээллийн байгууллагуудтай хамтран урьдчилан сэргийлэн, соён гэгээрүүлэх ажил, арга хэмжээг үе шаттай зохион байгуулах.

Амиа хорлох гэмт хэрэг ихэвчлэн гэр, орон сууцанд үйлдэгдсэн байх тул хорооны анхан шатны нэгжид ажиллаж байгаа ажилтнуудын үүрэг оролцоог дээшлүүлж, тухайн баг, хороонд амьдардаг эрхэлсэн ажилгүй, архины хамааралтай, байнгын гэр бүлийн маргаантай байдаг айл өрхийн судалгааг гаргаж, эрсдэлтэй гэх гэр бүлийг тандалтын аргаар судлах, хорооны хамтарсан багийн хяналтад авч, нэг бүрчилсэн урьдчилан сэргийлэх ажлыг гүйцэтгэх.

Энэ төрлийн гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор уламжлалт зан заншил, шашны үзэл сургаалаар дамжуулан сөрөг нөлөөллийг бууруулах, амиа хорлолтын шалтгаан нөхцөл, хор уршгийн талаар мэргэжлийн эмч, багш, судлаач, шашны байгууллагын төлөөллийг оролцуулан танин

МОНГОЛ УЛСЫН
ЭРХ БИРХ
САНГАА

мэдэхүйн подкастуудыг хийж, иргэд, олон нийтэд хүргэх.

Цаашид гадаадын болон дотоодын эрдэм шинжилгээ, судалгааны байгууллагаас энэ чиглэлээр гүйцэтгэсэн судалгаанд тулгуурлан амиа хорлолтыг бууруулах арга замыг тодорхойлж, энэ чиглэлээр урьдчилан сэргийлэх цогц арга хэмжээг төлөвлөж, хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Ашигласан материал

Indicator Metadata Registry details. (2023). Retrieved from Organization, World Health: <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/4664>

Suicide. (2025, 03). Retrieved from National Institute of Mental Health (NIMH): <https://www.nimh.nih.gov/health/statistics/suicide>

World Health Organization. (2021). Suicide worldwide in 2019: Global Health Estimates. WHO.

ДЭМБ. (2019). 2019 онд дэлхийн амиа хорлох тохиолдлын судалгаа. Женев, Женев, Швейцарь.

ДЭМБ. (2021). Амиа хорлох: гол баримтууд. Женев: WHO.

Туяа, Б., Бямбасүрэн, С., Хишигсүрэн, З., & Жаргал, Б. (2023). Монголын нөхцөлд амиа хорлах баллон амиа хорлох оролдлогын учир шалтгаан. Сэтгэцийн эрүүл мэнд-2023 ЭШХ-ийн эмхэтгэл (р. 5). Улаанбаатар: Сэтгэцийн эрүүл мэндийн үндэсний төв.

Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, (2002).

Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, (2015).

Цагдаагийн ерөнхий газар. (2020). Амиа хорлох нөхцөл байдлын танилцуулга. Улаанбаатар: ЦЕГ.